

בברכה לרב פרופ' אברהם שטינברג,
בהיכנסו לתפקידו במוסדות "יד
הרב הרצוג": בוא בשלום

בואו בשלום

הרב אורי דסברג*

ראשי פרקים

- א. מקומות שלא נזהרו מאמירת "בשלום"
- ב. ממתני נזהרו מאמירת "בשלום"?
- ג. הזהירות היא רק מאמירת "לך בשלום"
- ד. מי הוזהר באמירת "לך בשלום"?
- ה. למה בכל זאת לומר "בואו בשלום"?
- ו. "לשלום" גם בלי צירוף של הליכה

א. מקומות שלא נזהרו מאמירת "בשלום"

נאמר בגמרא (ברכות סד א):

אמר רבי אבין הלוי: הנפטר מחברו אל יאמר לו **לך בשלום**, אלא **לך לשלום**. שהרי יתרו שאמר לו למשה (שמות ד יח) – **"לך לשלום"** – עלה והצליח, דוד שאמר לו לאבשלום (שמו"ב טו ט) – **"לך בשלום"** – הלך ונתלה. ואמר רבי אבין הלוי: הנפטר מן המת אל יאמר לו **לך לשלום** אלא **לך בשלום**, שנאמר (בראשית טו טו) "ואתה תבוא אל אבתיך **בשלום**".

ובלשון מעט שונה (מועד קטן כט א), כשבעלי המימרא הם אחרים¹:

ואמר רבי לוי בר חיתא:

הנפטר מן המת לא יאמר לו **לך לשלום** אלא **לך בשלום**.
הנפטר מן החי לא יאמר לו **לך בשלום**, אלא **לך לשלום**.
הנפטר מן המת לא יאמר לו **לך לשלום** אלא **לך בשלום** – שנאמר "ואתה תבוא אל אבתיך **בשלום**".
הנפטר מן החי לא יאמר לו **לך בשלום** אלא **לך לשלום**, שהרי דוד שאמר לאבשלום **"לך בשלום"** – הלך ונתלה, יתרו שאמר למשה **"לך לשלום"** – הלך והצליח.

בשתי הסוגיות הלשון היא "לך לשלום" או "לך בשלום". מה דינה של אמירה בלשון אחרת, למשל: "שוב בשלום" או "בוא בשלום"?²

שתי לשונות אלו מצויות במקרא אף לגבי החיים. כך אמר יתרו למשה (שמות יח כג): "וגם כל העם הזה על מקומו **יבוא בשלום**". מפיו בשלום" לא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כיבס למן היום לכת המלך [דוד] עד היום אשר בא **בשלום**" (שמו"ב יט כה). אחאב מלך ישראל ציווה על אנשיו לכלוא את מיכיהו "עד **בואי בשלום**" (מל"א כב כז)³. באותו ענין ענה לו מיכה (שם פס' כח) "אם שוב **תשוב בשלום**". גדעון אמר לאנשי פנואל **"בשובי בשלום"** (שופטים ח ט). וכן נדר יפתח **"בשובי בשלום** מבני עמו" (שופטים יא לא).

* מרכז המערכת באנציקלופדיה התלמודית; חבר מערכת תחומין.

¹ ברוב כתבי היד של מסכת ברכות (כפי שמופיע בקונטרסי מכון התלמוד הישראלי השלם, הפועל במסגרת מוסדות "יד הרב הרצוג") שם האומר הוא ר' לוי. בכת"י אוקספורד נוסף לכך "בר' חנינא", ובכת"י פריז: "בר חיתא" (כברוב הגירסאות שבמס' מו"ק). בכת"י מינכן במו"ק כתוב: "א"ר לוי בר חלפתא", ובכת"י רומי ב: "א"ר בר חייטא". שינויים אחרים הקיימים בין כתבי היד אינם מעניינים כאן.

² **הערת העורך:** יש לציין שהמקור בגמ' לאמירת "לך בשלום" כאשר נפטר מן המת איננו כולל את מילת ההליכה, אלא דווקא ביאה – **"תבוא** אל אבותיך בשלום". משמע שלפחות לגבי מת אין חילוק בין הצורות השונות, העיקר לומר "בשלום". וראה דברי הרב דסברג שליט"א לקמן בסוף פרק זה, והערות 5-6.

³ אמנם ממלחמה זו לא שב אחאב בשלום. אולם הכיצד לא נזהר אחאב בלשונו? אלא אם כן ייאמרו גם לגבי אותם תירוצים שיובאו להלן (פרק ב) לגבי דבריו של דוד.

אכן, אין להקשות מדברי אכיש מלך גת לדוד (שמו"א כט ז) "ועתה שוב ולך בשלום", כי פלישתי זה או שלא ידע את דקדוקי הלשון, או שאדרבה רצה לאחל לדוד את ברכת המתים. מצד שני יהונתן אמר לדוד (שמו"א כ מב) "לך לשלום", כדת וכדין. ומה שכתוב אצל אבנר (שמו"ב ג כא) "וישלח דוד את אבנר וילך בשלום" – משם אין לדקדק, כיון שאין זו לשון ברכה שהעניק דוד לאבנר, אלא סיפור דברים, שאבנר השלים עם דוד. ואם כך, הוא הדין למסופר על מפיושת; ואולי אף בשאר המקומות (מלבד אצל יתרו) שאינם לשון ברכה ואיחולים, אלא תיאור של אדם מה שיקרה בעתיד. אך עיקר הקושיה היא מדברי יתרו עצמו, שבמקום אחד דייק לומר "לך לשלום", ובמקום אחר אמר "יבוא בשלום", אם כי גם על דבריו האחרונים אפשר לומר שאיננו איחול וברכה, אלא סיפור דברים.

אבל לא רק במקרא כך. במשנה (ר"ה פ"ב מ"ט) מסופר שרבן גמליאל אמר לר' יהושע: **"בוא בשלום** רבי ותלמידיו". בגמרא חולין (נד ב) מצוטטת המשנה בביכורים (פ"ג מ"ג), ככתוב בה שבעלי האומנויות שבירושלים היו עומדים מפניהם של העולים המעלים את הביכורים לירושלים, "ושואלין בשלומן, ואומרין להם: אחינו אנשי מקום פלוני **בואכם בשלום**". אמנם בגוף המשנה ניתן למצוא גירסא אחרת, שהם אומרים להם **"באתם לשלום"**, אבל גם במשנה שבירושלמי הגירסא היא כמו בגמ' חולין. ובתוס' אנשי שם על המשנה בביכורים הביאו ממש"כ ר' רפאל עמנואל חי ריקי בספרו הון עשיר, שהגירסא הנכונה היא זו הגורסת **"באתם לשלום"**, מחמת אותה גמ' לעיל, שלחי יש לומר **"לך לשלום"**. אבל תמוה הוא לשבש את כל המקומות שבהם לא גרסו כך.

גם בפזמון לליל שבת של רבי שלמה אלקבץ אנחנו שרים **"בואי בשלום** עטרת בעלה". אפשר היה ליישב שלגבי השבת לא שייכים הטעמים שיובאו להלן (פרק ג) לאמירת **"לשלום"** או **"בשלום"**, אבל ההתייחסות בפזמון זה לשבת היא כאל אדם חי ("עטרת בעלה"), ולכאורה היה ראוי להקפיד לדבר אליה כפי שמדברים אל אדם חי.

ועוד קשה: הגמרא לומדת שממת נפטרים באמירת **"לך בשלום"** ממה שאמר הקב"ה לאברהם **"תבוא בשלום"**. אם כך היתה צריכה הגמרא ללמוד מכאן שלא לומר **"בוא בשלום"**?⁴

ב. ממתני נזהרו מאמירת **"בשלום"**?

בעל עיון יעקב [ר' יעקב ב"ר יוסף ריישר] על עין יעקב כתב בסוף מס' ברכות, שאזהרת הגמרא היא להימנע מאמירת **"לך בשלום"**, אע"פ שבכמה מקומות לא אירע רע בעקבות אמירה זו, אולם כיון שמצינו פעם אחת שאירע רע (אצל אבשלום), משמע שאמירה זו עלולה להביא רעה בכנפיה, ואם אומר כך עלולים לחשוב שבא לקלל – על כן ראוי לומר **"לשלום"** ולא **"בשלום"**.

בכך ניתן ליישב מדוע דוד לא נזהר מלומר לאבשלום **"לך בשלום"**, הרי לשון זו הובילה לבסוף שייתלה: בבו יהודע תירץ שאכן דוד רצה לומר **"לך לשלום"**, אולם השכינה גלגלה ללשונו שיאמר **"בשלום"**; אולם לפי מש"כ בעל עיון יעקב, כל עוד לא אירע רע מאמירה שכזו לא היו נזהרים מפניה. וכך כתב בעל ההערה בפירוש דעת מקרא על פסוק זה בשמו"ב, שרק לאחר שאירע לאבשלום מה שאירע נעשה הלשון **"לך בשלום"** לסימן רע, אם כי גם לפני כן מצאנו שכשנפרדו אנשים זה מזה היו אומרים **"לך לשלום"** (הנער הלוי לבני שבט דן בשופטים יח ו; אלקנה לחנה אשתו בשמו"א א יז). ואם כך, אין להקשות מדברי יתרו למשה, שהיה הרבה לפני שניתן היה לדייק סימן כלשהו מלשון זו. ושאר המקומות במקרא, הרי כבר הובא לעיל שניתן לראותם כסיפור דברים בעלמא, ולא כאיחולים וברכות.

ובאשר ללימוד ממה שאמר הקב"ה לאברהם **"ואתה תבוא אל אבתיך בשלום"** – הלא על הקב"ה בוודאי תמיהתנו אינה תמיהה. אבל עדיין לא יושבו בכך כל אותם מקומות, ובמיוחד אצל חז"ל ובפיוט **"לכה דודי"**, שכן אמרו בהם **"בשלום"**.

ג. הזהירות היא רק מאמירת **"לך בשלום"**

ההבדל בין אמירה לחי ובין אמירה למת מבואר בחידושי הריטב"א (מו"ק כט א), שהחי **"צריך** תפלה על המקום שהולך שם, כי מכאן כבר הוא נפטר בשלום", אבל **"הנפטר מן המת הוא בהיפך, כי צריך שילך מכאן בשלום, ואז ימצא שלום שם בודאי**. ואם אינו הולך מכאן בשלום, שאין בידו מעשים טובים, לא ימצא שם שלום. לפיכך צריך שיעשו לו סימן טוב, כי בשלום הוא הולך".

לפי זה, ההקפדה היא דווקא באמירת **"לך"**, דהיינו אמירה שמוציאה את האדם מהמקום הנוכחי אל מקום אחר בעת שנפרדים ממנו. אבל, למשל, כשקוראים לאדם לבוא ממקום אחר, אז לכאורה

⁴ **הערת העורך:** נלע"ד שאין זו קושיא, שכן מוכח מההלך הגמ' שם, שאין למדים ממה שאומרים למת כיצד אין לומר לחי. דא"כ לא היה צורך להביא ראיה מדברי דוד לאבשלום, שאין לומר לחי **"לך בשלום"**, היה מספיק לדייק מהפסוק המובא לגבי מת **"בשלום"**, שאין לומר כן לחי. אלא מכאן שהחי לחוד והמת לחוד, ואין לדייק וללמוד אחד מהשני, וצריך מקור נפרד לכל מקרה. במקום זאת, היה מקום להקשות על מת גופו – כיצד ילפינו מהקב"ה ואברהם שכשנפטרים מן המת אומרים **"לך בשלום"**, הרי שם נאמר **"בוא בשלום"**?! וראה על כך הערה 2 לעיל.

בדיוק להיפך: הקוראים לחי יאמרו "בא בשלום", היינו שהמקום שאתה בא אליו (שהוא מקומם של המברכים) יהיה בשלום, כי מהמקום שממנו הוא יוצא כבר נפטר בשלום. וראייה לכך שההקפדה היא דווקא בעת פרידה, ולא כשאדם קורא לחברו לבוא אליו, יש מלשון הגמרא עצמה, שכתבה "הנפטר מחברו", ולמה לא כללה כל דיבור שאדם אומר לחברו, ולא דווקא בעת פרידה?

כך גם עולה ממש"כ בהערות יצחק ירנן על הלכות רי"ץ גיאת (הלכות אבל עמ' רנד אות תרג), וביאר בכך אותם מקומות שמנינו לעיל שבהם נאמר גם לחיים "בשלום". וכך כתב:

ונראה דדוקא "בשלום" המחובר למלת "לך" לא יאמר, דמלת הליכה עניינו לפעמים פטירה ופרידה ואבדון... דכשיאמר "לך בשלום" משמע שילך לו מעולמו, והשלום ילוה אותו... אבל אם יאמר "שוב בשלום" וכיוצא בזה אין קפידא.

וכן כתב בפרישה (או"ח סי' רל אות ג; בתוספת הסבר המובא בהגהות והערות במהדורת הטור השלם של הוצ' שירת דבורה) שעל הביאה ועל השיבה אפשר לומר "בשלום", בעוד ש"לך לשלום" משמעו שהולך לאיזה מקום לאיזה צורך ותכלית, שצריך שיהיה גם שם שלום.

על פי זה מובן הלימוד ממה שאמר הקב"ה לאברהם "ואתה תבוא אל אבתיך בשלום", וכבר שאלנו בראשית דברינו: אם כך אין ללמוד מכאן על לשון "לך בשלום". אולם אם ההקפדה היא כלפי מי שנפרד מההולך למקום אחר, הרי שמהקב"ה המדבר אל אברהם מאותו מקום אחר, ניתן ללמוד מהו הסגנון הראוי⁵.

אולם יש שפירשו באופן אחר את ההבדל בין אמירת "בשלום" לבין אמירת "לשלום". וכך נכתב בגליון עין יעקב בסוף מס' ברכות:

"לך לשלום" מורה להוסיף שלימות כטעם "היום לעשותם", ו"בשלום" מורה על השלמות שעשה בחיים.⁶

ומעין זה כתב המהר"ל מפראג בספרו נתיבות עולם (נתיב השלום פ"א):

החי אי אפשר שיבוא אל השלמה גמורה, כי תמיד אפשר שיקבל השלמה על השלמה... הנפטר מן החי אל יאמר "לך בשלום", כי היה במשמע שילך בהשלמה, שכבר קנה השלמתו... ותמיד יוסיף השלום. אבל הנפטר מן המת יאמר "לך בשלום", כי כבר הגיע אל שלימותו האחרון.

בתפארת ישראל על המשנה בראש השנה שם כתב, שמטעם זה אמר רבן גמליאל לר' יהושע "בשלום", כיון שלדעתו כבר השיג את השלימות בעולם הזה.

לכאורה, לפי זה אין נפקא מינה איזו מלה יוסיף לפני המלים "בשלום" או "לשלום". אך עדיין אפשר שרק בתוספת המלה "לך" יש משמעות של להוסיף.

מדברי המהרש"א (שבת יב א) עולה, שבמקרים רבים יכול אדם לומר גם לחי "בשלום". הוא מקשה שם על דעת שבנא איש ירושלים (יב ב) שהמבקר את החולה בשבת יאמר ביציאתו "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא ורחמי מרובין וְשַׁבְתוּ בְּשָׁלוֹם", ומשום כך רצה לקיים את גירסת הרי"ף (ה ב מדפי הרי"ף) "ושבתו לשלום". אבל אח"כ קיים את גירסת הספרים:

דיש לחלק דהתם [בגמ' בברכות ובמו"ק], שחברו הולך ממנו, לא יאמר לו אלא "לך לשלום". אבל הכא [בשבת, בבבב' חולין], שהוא הולך מחברו יש לו לומר "לך" בשלום.⁸

⁵ **הערת העורך:** לא הבנתי, הרי הריטב"א כתב שהעיקר במת לברכו שיעזוב את העוה"ז בשלום, כי מצבו בעוה"ב נקבע כפי מה שעשה בעוה"ז, ולא תלה את החילוק במיקום של המדברים. א"כ מה לי שהקב"ה נמצא במקום האחר, אכתי היה צריך לברך את אברהם שילך בשלום מהעוה"ז א"כ נאמר שיש כאן הבטחה וידיעה אלוקית שאברהם יבוא לעוה"ב בשלום, כי הקב"ה יודע שאברהם ימלא את יעודו בעוה"ז. אלא דא"כ אין כאן ברכה, אלא מעין סיפור דברים, והרי כבר כתב הרב דסברג שליט"א לעיל, שאין ללמוד דבר מסיפור דברים בעלמא. לכן נלע"ד כדכתבתי לעיל הערה 2.

תשובת הכותב: כשהקב"ה אומר, אז הכוונה היא לא ליציאה (מהעוה"ז) אלא לכניסה (לעוה"ב), ולפי טעמו של הריטב"א ההקפדה היא רק על הלשון הנאמרת לגבי היציאה. ולכן כשהקב"ה אומר, הוא מהכיוון שלו, הכניסה, יכול לומר "בשלום".

⁶ **הערת העורך:** יעויין במהרש"א (ח"א ברכות סד א ד"ה אל יאמר) שהפנה לפירוש זה בע"י, אך דחה אותו באומרו – "אבל הכתובים שמביא אין מורים על זאת הכוונה". ואח"כ מציע הוא פירוש "כפשתן של דברים" (-לשונו שם), הדומה לפירושו של הריטב"א המובא לעיל במאמר. ובסיומו מציין המהרש"א ש"דברי הר"ן בזה מטין לדברינו", וכנראה הכוונה לריטב"א.

⁷ **הערת העורך:** למילה זו אין משמעות כאן, כי העוזב את חברו אינו אומר לו "לך" אלא למשל "שב" כמו כאן. ואכן בש"ס הוצאת מסורת הש"ס, ירושלים התשס"ו, הושמה מילה זו בסוגריים. ומוסיף המהרש"א שם – "וטעמא רבה איכא בהך מלתא כמ"ש בסוף מסכת ברכות ע"ש". ראה הערה הקודמת.

ד. מי הוזהר באמירת "לך בשלום"?

בתורה תמימה (בראשית טו אות ח) כתב שעל סמך אותם מקומות שבהם נאמר לחי "בשלום" כתב בנמוקי יוסף (סוף מסי' מו"ק), שהדין שבגמרא לא נאמר אלא ל"בני אדם שמנחשין ומשימין דבר בלבם... אבל למי שאינו מקפיד אין הדבר מזיק כלום"⁹.

אבל הדברים הובאו להלכה ברמב"ם (הל' אבל ד ד) – "והמלוין את המת אומרין לו לך בשלום שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום", והרי הרמב"ם יותר מכל שאר הפוסקים לא היה חושש לעין הרע ולניחושים. הלכה זו הובאה גם בבית יוסף (יו"ד סי' שעו) ובדרכי משה (יו"ד סי' תג), וכן במגן אברהם (סי' קי סק"ט), ותמוהה אפוא תמיהתו של בעל תורה תמימה (ולפי מש"כ שם זוהי גם תמיהת הר"י ברלין בקונטרס "אומר השכחה") כאילו כלל לא הובאה ההלכה בפוסקים¹⁰.

ה. למה בכל זאת לומר "בואו בשלום"?

על אף שהדעת נותנת, שיש מקום להבחין בין אמירת "לך בשלום" לבין אמירת "בוא בשלום" או "שוב בשלום", עדיין אפשר היה לחוש בכל זאת לאפשרות שיש להימנע מכל אמירת "בשלום" לחי.

אכן אין הדבר כך, לפי מה שהבאנו לעיל שההקפדה היא דווקא בעת שנפרדים מאדם (והמתברך הוא זה שהולך). אפשר שאדרבה, כשקורא אדם לחברו לבוא אליו, ויודע שמקומו החדש הוא מקום של שלום, יאמר לו "בוא בשלום", וכמו שניתן לדייק מטעמו של הריטב"א¹¹.

יתר על כן: חז"ל אמרו (ברכות נ א) "מברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו". וביאר הרא"ש (פסחים פ"א סי' י), שזוהי הסיבה שעל אדם לבחור בברכות לשון שיש בה דו-משמעות, ואחת מהמשמעות היא הנכונה. ועל כן מברכים בביעור חמץ "על ביעור חמץ", ולא "לבער חמץ", משום ש"על ביעור" משמעו גם להבא. אדם צריך לעשות זאת משום "שצריך להשמיענו חידוש בברכותיו", כדברי הרא"ש שם. והלא כך עשו כל אותם שמנינו לעיל שאמרו "בואו בשלום" או "שובו בשלום", על אף שבקלות יתירה יכולים היו לומר "לשלום".

קצת תמוה מדוע לא חוששים בכך ליוהרא, אבל אפשר שכל דבר שניתן ללמוד ממנו חידוש בהלכה, אין לחשוש בו משום יוהרא. שאילו היינו חוששים, אזי לא היה איש מלמד את חברו תורה.

⁸ **הערת העורך:** מהמהרש"א אין ראייה לשיטה התולה את טעם כל הענין הזה בשלימות מול השתלמות, שהרי הבאתי לעיל הערה 7, שהמהרש"א דחה את הפירוש הנ"ל, וקיבל את פ' הריטב"א. לכן לשיטתו, אומר המהרש"א, שכל זה שייך רק כשחברו הולך ממנו ולא כאשר הוא הולך מהחבר. אך לשיטה השניה עדיין יתכן שאין לחלק בכך.

⁹ בחידושי הר"ן מובאים הדברים בשם הר"א. הרב חיים שרגא פייביל פרנק, בהערותיו בסוף מהדורת מכון הרי פישל (תרצ"ה) כתב: "הוא ר' אברהם בן עזרא, הובא בספר המכתם על מס' מגילה לרבנו דוד בר' לוי ז"ל." אבל אין זה בגוף דברי בעל המכתם, אלא ב"ראש דבר" לספר המכתם על מס' מגילה (למברג תרס"ד) שנכתב ע"י המהדיר ר' מנשה גרוסברג מטרסטניה. בספר המכתם על מס' מ"ק מהדורת ר' אברהם סופר (ניו יורק, תשי"ט) משתמע שאלו הם דברי הראב"ד, ור"א אכן עזרא כלל לא נזכר שם. דברי הנמוק"י מובאים באנציקלופדיה התלמודית (ערך 'דרך ארץ', כרך ז טורים תרעז-תרעח). בסמוך להבאת דברי חז"ל על אמירת הנפטר מחברו.

¹⁰ **הערת העורך:** תמוהה לי תמיהתו של הרב דסברג שליט"א על תמיהת התורה תמימה, שכן המעיין שם יראה שהתורה תמימה עצמו הפנה לרמב"ם ולמג"א הנ"ל, אלא שכתב – "ושני דינים אלו [לחי ולמת – י.ש.] לא הובאו בפוסקים זולת במג"א ס' ק"י, וברמב"ם פ"ד ה"ד מאבל הובא המאמר לענין מת בדרך אגב ולא בלשון פסק הלכה". וראה הערה 13. גם בבית יוסף הובאו הדברים "לענין מת בדרך אגב" (כלשונו של התורה תמימה, הכוללת שתי תמיהות בבת-אחת: הרמב"ם הביא את הדין הזה רק במת ולא בחי כלל, וכן שהביא את הדין במת עצמו כבדרך אגב), בדיוק כמו ברמב"ם, לכן אין בכך מקור זה בכדי להניח את דעתו של התורה תמימה. והמקור בדרכי משה, אע"פ שהוא כולל במפורש את שני הדינים, ואיננו כתוב כבדרך אגב, אך אכתי אין הוא משרת את המטרה, כיון שבגוף אותו מקור מסיים הדרכי משה בהבאת דברי הנימוקי יוסף הנ"ל, משמע שמסכים עמם להלכה! ועוד יש לומר, שאכן התורה תמימה איננו מסתפק ברמב"ם ובמג"א, וכוננתו להקשות מדוע הדברים לא הובאו בשו"ע וברמ"א שהם הם ה"פוסקים" המובהקים של כלל ישראל. ואם כנים דברינו, אזי תמיהתו רק מתגברת בהבאת המקורות הנ"ל מהב"י והד"מ, שכן קשה מדוע ר' יוסף קארו ור' משה איסרליש בחרו להזכיר דינים אלו (או חלקם) בפירושיהם על הטור, והשמיטו כל זאת בספר ההלכה שלהם!?

תשובת הכותב: ההדגשה היא על המילה "כלל", והרי הלכה זו הובאה בבית יוסף ובדרכי משה. התמיהה על כך שהלכה לא הובאה בפוסקים היא בעיקר על פוסקים אלו (הר"י קארו והרמ"א), והנה הם כן הביאו את ההלכה. אילו הסתפק התורה תמימה בהבאת ההלכה ברמב"ם ובמג"א, לא היה מביע את תמיהתו על השמטת ההלכה מהפוסקים; האם הרמב"ם והמג"א אינם נחשבים כפוסקים בעיניו?!

¹¹ **הערת העורך:** לשיטה השניה (הגליון עין יעקב, המהר"ל והתפארת ישראל) אין הוכחה ברורה שיש חילוק בין המקרים (ראה לעיל הערה 8), וא"כ שמא יש מקום לחשוש מלומר "בואו בשלום".

ו. "לשלום" גם בלי צירוף של הליכה

אף על פי כן, במקומות אחדים הנוסח הוא "לשלום" גם בצירופים שאין בהם לשון הליכה. כך, למשל, בנוסח תפילת הדרך המובא בגמרא (ברכות כט ב) הוא:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתוליכני לשלום¹² ותצנידני לשלום ותסמכני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה במעשי ידי, ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. ברוך אתה ה' שומע תפלה.

אפשר שביציאה לדרך, שכל הדרכים בחזקת סכנה, יש הקפדה גדולה יותר מאשר בכל מקרה אחר, ובמיוחד במה שמתפלל אדם על עצמו¹³.

אך יש מקום לתמיהה על הנוסח שאומרים למלאכים בליל שבת בפזמון "שלום עליכם" – "בואכם לשלום... ברכוני לשלום... צאתכם לשלום" – והרי אצל מלאכים לא שייכים שני הטעמים שהבאנו לעיל: המלאכים הולכים למקום שבוודאי ימצאו שם שלום, ולכאורה היה צריך לומר להם כפי שאומרים למת: "בשלום"; וכן מהם אין מצפים להשלמה מעבר למה שהם כעת, ואין טעם לומר להם "לשלום".

אפשר שיש בכך כדי ליישב את תמיהתו של היעב"ץ בסידורו (עמודי שמים) על הנוסח "ממלך מלכי המלכים", ואשר בגללה הוא מחק את המ' וגרס "מלך מלכי המלכים", ופירש שאנו מקבלים את פניהם של מלאכי עליון, שהם מלאכיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. בנוסף על כך תמה, הכיצד אנו ממהרים לשלחם מבתינו, באומרנו "צאתכם לשלום". ובכלל, תמוהה היא הפנייה למלאכים שיברכנו, כדרך שתמהו על תפילת "מכניסי רחמים" שבסליחות.

קושיות אלו מתורצות זו בזו. תוספת המ' ("ממלך") מלמדת שכביכול אנו פונים אל המלאכים בלשונו של הקב"ה, שהוא זה שאומר "בואכם לשלום... צאתכם לשלום", והוא המצווה על מלאכיו לברכנו, כמאמר הכתוב (תהלים צא יא): "כי מלאכיו יצוה לך". ואולי זוהי הסיבה שסומכים אמירת פסוק זה לפזמון "שלום עליכם". גם אמירת "ברכוני לשלום" (במקום "ברכום לשלום") היא כאילו אנו אומרים: ברכוני לשלום כשם שאמר לכם הקב"ה ברכום לשלום¹⁴. כך גם "צאתכם לשלום" היא ברכת-ציווי של הקב"ה למלאכיו, ולא אנו המשלחים אותם בטרם עת¹⁵.

אם כך, האמירה כולה היא מטעמו של הקב"ה, השולח את מלאכיו אלינו לברכנו. לשון השילוחים הזו זהה ללשון שבה משלח אדם את חברו ליעד המרוחק ממנו, ולכן נאמרת פה הלשון "לשלום". אכן, היא נאמרת כאן גם בצירופים האחרים, ולא דווקא בצירוף לביטוי של הליכה. אלא שאצל הקב"ה לא שייך כלל שיוכיח מברכותיו שתלמיד חכם הוא, ועל כן אין תימא שאינו מקפיד לומר "בשלום".

¹² הערת העורך: לגבי הדגשה זו ראה בהערה הבאה.

¹³ הערת העורך: היה מקום להקשות – אם כך, כיצד הוכיח הרב דסברג שליט"א לעיל (פרק ד) מהמג"א בס"י קי שהדין של "הנפטר מן החי" נפסק בפוסקים, הרי המג"א מופיע כל נוסח זה של תפילת הדרך, ואולי רק בזה סובר המג"א שיש להקפיד לומר "לשלום" מחמת הטעם כאן של סכנת דרכים? אלא שניתן ליישב, שהפעם הראשונה בתפילה "שתוליכני לשלום" היא הצירוף הרגיל של לשון הליכה עם "לשלום", ממילא אין צורך להסביר פעם זו כיוצא מן הכלל בתפילת הדרך, אלא כמו כל הנפטר מחבירו בעלמא. והד"ה של המג"א שעליו מביא את הגמ' בברכות הוא על "שתוליכנו לשלום", וחזרת הראיה שהמג"א פוסק את הגמ' בכל מקום ולא דווקא בתפילת הדרך.

¹⁴ הערת העורך: ביחס לשלושת הבתים הראשונים של הפזמון היה ניתן להסביר כפשוטו, שהמ"ם היא מ"ם המקום, שתבוא ממלך מלכי המלכים, מהמקום שהייתם בו עד עתה. וכן שתברכו אותנו ממקור הברכות (והמלאכים הם רק אמצעי להורדת השפע אלינו). וכן מצאתי בסידור 'אוצר התפילות' בפ"י עיון תפלה על 'שלום עליכם', שכתב כנגד התיקון שהציע היעב"ץ – "ואין צורך לשבש כל הספרים, אלא פשוט – הנשלחים ממ"ה שהוא הקב"ה והוא א-ל עליון". אך עדיין יקשה הבית האחרון, שכן אין הם יוצאים מהמלך אלא מאיתנו. ואולי לזה כיוון היעב"ץ שם באומר – "עוד מה שנדפס 'ממלך מלכי המלכים' במ"ם, שאין לו הבנה וקשר בענין, בפרט בדבר היציאה". דלפי שאר הבתים ניתן היה ליישב כנ"ל, אך אכתי אין זה מתאים לבית האחרון, בדבר היציאה, "צאתכם לשלום... ממלך מלכי המלכים".

¹⁵ הערת העורך: היישוב המפורסם, הנמצא בספרים, לענין שליחת המלאכים הוא, שאנו מתכוונים לברכם לכשיצאו שיצאו לשלום, היינו אפילו במוצאי שבת, אם יאותו להשאר עמנו כל השבת. והיו ששינו מעט את הגירסא ל"בצאתכם לשלום" להורות על משמעות זו (ראה סידור היכל הברכה [קאמארנא], ושם בשערי ברכה אות רה הסביר את שתי הגרסאות על זה האופן. וע"ש בהערה תמו, שציין שכגרסת "בצאתכם לשלום" כתבו גם הברכ"י ואחרים).